

Polom.

F. S. Finžgar.

Prav nobene poteze njenega lica se ne spominjam več. V spominu so mi obtičale samo njene oči.

Ko je stopila prvič v pisarno, ne vem, če sem tako osupnil ali če sem se tako začudil, ko je vprla vame oči, da nisem razumel njenega vprašanja in sem jo prosil, naj je ponovi. Ko je sedla in ponovila, se mi je zdelo, da se ustnice nič ne premikajo in da le oči pripovedujejo: velike, v daljavo strmeče, globokosinje, da se je sinjina razlivala celo po vsej očesni belini kot odsev. Gledale so vame — in vendar preko mene. Ob pisalniku je sedela in je bila vse drugje. Na jopici so se sledili drobni vrtinčki gostih vbodov, tiste krpice, na katere so reveži tako ponosni, ki vanje vbodejo z neskončno vestnostjo svojo prikrivano bedo.

»Veste, jaz se nič ne spoznam in nič ne razumem. Ampak čutim, da se mi godi krivica. Vdova sem namreč in štiri otroke imam. Pa vam po pravici povem, da ne morem verjeti. Za otroke že, ki me vsako uro prosijo kruha, ki ga nimam. Za moža kar ne verjamem. Še bo prišel, neprestano ga čakam — — —«

Tu je premolknila in se zagledala daleč, daleč.

»Na katerem bojišču je padel?«

Pomolčala je.

»Saj vem, da sem vsa zbegana. Doma je umrl. In to je naša nesreča.«

»Ne razumem.«

»Preveč me je rad imel in jaz tudi njega. Tako dolgo je prosil on mene, da sem izmoledovala pri poveljstvu in so ga odpustili iz bolnice domov. Zdelo se je, da se je prvi dan pri nas tako pozdravil — za čuda, no. In vendar je po dveh tednih umrl.«

»Zares ste nesrečni, gospa.«

»Nesrečna, ker je umrl —« spet je premolknila — »ali hujše je to, da je umrl doma.«

»Doma? Zakaj?«

»Z njim je umrla podpora za nas.«

»Ni mogoče!«

»Tako je mi jo črtali: za me in za otročiče, češ, da je umrl v civilu.«

»To je krivica.«

»Vse postave so krivične.«

»Pritožite se.«

»Če bi vi to napravili. Jaz ne znam.«

Sedel sem k stroju.

»Od česa pa živite?«

»Čevljarim. Na možev stroj šivam vrhnje usnje. Ponoči šivam, podnevi stojim in čakam na živila. Za danes imamo še pet krompirčkov, zelo drobnih, in drugega nič.«

Togota mi je lila v prste, ko sem udaril na tipke.

»Tako. To vložite. Če bi spet odklonili, povejte. Pa pošljite danes otroke s cajnico k meni.«

Dvignila se je visoka, tenka in izsušena od gladu. Ko je odšla, sem se ozrl še parkrat proti stolu, kjer je bila sedela, in po sili sem videl v zraku njene velike oči, zamaknjene v daljavo.

Dva dni potem se je razleglo nad vso našo domovino — po ozračju je menda prišlo brez krika —: »Svobodni.« Vse nas je presunilo in pretreslo. Kako tega, kako onega, ne vem. Niti samega sebe in svojih čustev ne morem več razbrati. Po meni je vse trepetalo in drhtelo. Na ulico sem hitel. Ljudje so šumeli gorindol. Otročiči so vihteli papirnate zastavice, resni možje so nosili v gumbnicah cvetje in kokarde. Kdor je bil posebno rejen (pa ne od trpljenja za domovino), tisti je nosil hudo široko in strašno dolgo kokardo. Cele zastave so jim vihrale po prsah. Naletel sem na gručo znancev z dežele. »Živela Jugoslavija!« Stiskali so mi roko, da je bolelo. Nekateri so imeli solzne oči. Mimo nas je prišel visok, plečat srbski vojni ujetnik. »Živeli Srbi!« Nekdo izmed gruče ga je prijel pod pazduho in zakričal: »Za mano!« Vsi smo se okrenili in šli v krčmo. Srbu smo stregli ko na svatovščini. In spet smo šli na ulico, ki je križem vsa drhtela in žarela radosti. Gruča vojakov je obkolila sivobraidega častnika. Vljudno so mu sneli čepico, odrezali rozeto in pripeli trobojnico. Ljudstvo je vzklikalo: Živijo! Častnik se je nasmehnil. Snel je čepico, pogledal trikoloro, se pokrnil, se spet nasmehnil in odšel iz gneče. V njegovem smehu pa je bila žalost. Ozrl se je na vzklikajočo množico, pomaknil si kapo na oči in hitro zavil v samotno ulico.

Prav tamkaj mi je prišla nasproti tudi ona. Med množico je iskala nekoga z očmi. Njeni otroci so vihteli zastavice in se smehljali. Na njenem licu ni bilo ne smeha ne žalosti. Samo pričakovanje, čudežno upanje in gluhoti za vse, kar je bilo krog nje. Tesno mimo mene je šla. Za hip sem se ves zresnil, ko sem jo ugledal. Ona me ni videla, tudi mojega pozdrava ne, ko ni videla drugega razen njega, ki ga je čakala. Še enkrat sem se ozrl za njo. Tipaje je šla skozi množico. Zastavica otročiča v njenem naročju je bila tresoč se takt njeni omagani hoji, dokler ni utonila v vrvežu.

Zvečerilo se je. Trepetajoči nemir po mestu se ni polegel. Pa tudi hrupnejši ni postal. Nekaj pravljičnega je leglo na obraze, resničnost ni bila več resničnost, bila je lepa sanja. Če si srečal

sovražnika, se ti je nasmehnil nehote in te je pozdravil.

Ko sem ves zamišljen brez družbe hodil, da sam nisem vedel kam, me potreplje po rami vesela roka:

»Prijatelj, kako ti je v revoluciji?«

Ozrl sem se mu v lice in mu nisem takoj odgovoril. Beseda revolucija me je osupnila. Nisem vedel kam z njo.

»Ali si zamaknjen?« se je zasmel prijatelj.

»Zares ne vem, kam bi s tvojo revolucijo.«

»Ali se ne zavedaš, da smo sredi nje?«

»Če smo, potem živela revolucija. Zakaj lepa je.«

Znanec me je objel in ves drhtel radosti.

»Kam greš?« me je nato vprašal.

»Nikamor.«

»Torej z menoj!«

Ovil mi je roko krog komolca in me potegnil seboj.

Dolgo sva molčala. Navsezadnje sem ga vendar vprašal, kam da me pravzaprav vede.

»Revolucijo slaviti,« mi je rekel, se ustavil pri vratih in pritisnil kljuko. V veži je bila tema. Podal mi je roko in me vedel po nerazsvetljenih stopnicah. Ko sva pritavala do vrha, sem se resno skesal.

»Pusti me vendar. Kako morem — nepovabljen gost — tujec...«

Z levice je pozvonil, z desnico me je objel. »Ne boj se, bratec.« Še me je objemal, ko so se odprla vrata. Tedaj me je izpustil in poljubil prišleca.

»Ne zameri, danes mi je tako, da moram slehernega poljubiti.«

»Že prav,« se je smehljajal, ki ga je povabil in zaeno meni stiskal roko.

»Toda opozarjam te, da sta v naši družbi tudi dve dami. Glej, da ne napraviš kake neumnosti.«

»Poljubim ju — prav precej.«

»Le poskusi,« mu je grozil. Toda moj spremljevalec je bil že planil v sobo.

V majhnem salončku je sedela šestorica mladeničev na nizkih stolčkih. Na divanu dve gosposdični.

»Pozdravljeni, bratje in sestre!« je kriknil, razkrilil roke in objel vse povrsti, tudi dami. Nato se je obrnil h gospodarju in vprašal: »Ali je ta naša ljubezen neumnost?« Izpodvil si je nogi in sedel po turško na preprogo.

Na mizi je šumel samovar in kljub temu, da je vsa družba žarela dovtipov in smeha, je bilo vsem čudovito svečano v dušah.

Precej pozno sva se napotila s prijateljem domov. Tesna ulica je že spala. Iz nizke hišice skozi pritlično okno je žarela luč skozi nezastarta stekla. Nehote sem se za hip ozrl tja. Pretreslo me je tako, da je občutil tovariš drhteče moje roke.

»Kaj ti je?« se je začudil.

Skozi okno sem zagledal za šivalnim strojem tiste iskajoče oči — blede žene.

»Nič,« sem mu odgovoril in se poslovil. Tovariš je polglasno pel »Lepa naša domovina« in izginil v temi.

Takoj po teh dneh je planila nad mesto nova novica: Razsuta vojska se vali nad domovino. Grozničava mrzlica je pretresla mesto in deželo. Takoj prvi dan ob tej novici je prišla spet ona v pisarno. To pot sem se je resnično prestrašil. Tudi kapljice krvi ni bilo slediti pod žoltovelimi lici. Oči pa so gledale še bolj v daljino in vendar nekam zmagoslavno. Oprijela se je stolovega naslonila in je vprašala:

»Ali se resnično vračajo?«

»Vse trdi tako in skoro bojimo se, kako preide preko nas vse to.«

Tedaj se je majčkeno nasmehnila in se zastrmela skozi okno.

Da sem prekinil molk, sem rekel:

»Kako je s podporo?«

»Sedaj je ne bo treba, samo da je konec.«

Prav dobro sem razumel, da je hotela reči: »Saj pride on.« Toda ni izrekla tega.

»Hvala lepa, da je le res, potem je vse dobro.«

Kot senca je odšla brezslušno, a ostale so njene oči kot v zraku plavajoče in zazrte v nejasno hrepenenje.

Na ulici ni bilo več pravljicne slovesnosti. Ob oknih je tuintam trepetala papirnata zastava. Po cestah so hodili mladenčki-stražniki. Marsikomu se je vleklo puškino kopito skoro po tleh. Iz oči jim je sevala velika samozavest. Prvi avtomobili so prišumeli. Zlati ovratniki so se svetlikali izza plaščev.

»Stoj!«

Dva mladeniča sta stopila pred vozilo. Veter je igral s kokardami na njihovih čepicah. Iz avtomobila so strmeli sršeči pogledi na nju. Roke so sameodsebe tipale po browningu. Ob levi in desni na cesti se je hipoma zbralo ljudstvo. Invalid, opt na berglo, je sredi množice dvignil pest proti be-

žečim častnikom in je zavpil nerazumljivo grožnjo. Ljudstvo se je zasmajalo. Mlad častnik je zapovedujoče, tako je bil navajen, pogledal po ljudeh. Ljudje pa so se zasmajali še glasneje. Invalid je dvignil berglo nad množico. V tem sta bila mladeniča na vozu. Častniki so stisnili mrke obraze globoko v kožuhaste ovratnike, na čepicah mladeničev pa je veselo irfotala trobojnica, ko je avto pokoren zavil tja, kamor sta mu velela. In ko je prišel drugi in tretji in bogvekolikeri avto še, in ko so pridrdrali prvi vlaki, natrpani bežeče vojske, tedaj je z ljudskih lic izginil strah. Pa ne samo strah, tudi vsa praznična slovesnost je izginila. Po obrazih se je razlilo čudovito zmagoslavje, ki je prehajalo v prešernost in drzno samopašnost.

Po cestah so potovale vrste tréna.

»Za pet cigaret,« je kričal vozataj z voza in ponujal kositrni napajalnik.

»Za dve kroni,« je molil drugi konjsko plahto ljudem v nakup.

»Evooo,« je zakričal tretji in vrgel šotorsko plahto z voza med ljudstvo, ki se je spopadlo zanjo in jo raztrgalo na kosce.

Izpraznjeni in oropani vozovi so prihajali pred vojašnice. Vsepovsod krik, zmeda. Kdo bi izpregal in odpenjal jermenje! Nož! Mrko so gledali Ogrji in metali prerezano opremo po tleh. Sproščeni konji so rezgetali in se razbežali po travnikih. Iz megle pa so lezle prihuljene postave k vozovom, pobirale in se otovorile s čimerkoli, izginjale spet v meglo in se vnovič vračale.

Napotil sem se po mestu. Vse je bežalo: otroci, ženske, starci — vsi so se pehali, prazni na kolodvor, otovorjeni z njega nazaj. V očeh jim je gorelo nekaj strašnega, kot osvete ogenj. Žalosten sem bil, ko sem se prerival skozi. Zato sem poiskal samotno ulico. Tamkaj sem naletel na tovariša, ki se je bil oni večer ločil od mene in pel »Lepo našo domovino«. Ves mračen je stal ob vogalu in opazoval tovorni avto, ki se je bil tisti hip ustavil tik ob nizki hiši. Okno se je odprlo in skozenj je vrgel vojak z voza lepo sedlo. Nato je avto zdivjal naprej.

»Ali si videl?« me je nagovoril tovariš in kazal s palico proti oknu. »Premisli, ali nismo nevretni velikega trenutka, kot smo ga doživeli? Hlapci smo, bič na pleča, to je za nas, ne pa svoboda.«

Silno so me zbolele njegove besede. Rad bi bil tajil njihovo resničnost.

»Ne tako, prijatelj, preveč so trpeli, in če sužnju počijo verige, kaj bi mu zameril, če se nekoliko znese — — —«

»Brr-brr. Lepo te prosim, molči vendar. Vsak zagovor in izgovor se mi gabi. Pojdi z mano na kolodvor, da se tam prepričaš.«

Molče sva šla dalje.

Iz dolgih vlakov je štrlelo natrpanega vojaštva. Po strehah so ležali. Trije so pekli na rampi podpepelnik. Par vojakov je privarilo med ženske čeber masti. Kot besne so se zgrnile krog njega. Z rokami so segale vanj, niti rokavov si niso utegnile zavihati, zavijale so maščobo v rute, v predpasnike. Zadnja je jezno sunila čebriček, da se je prazen zakotalil po tleh. Majhen paglavc je zlezal vanj, si namazal roke in z njimi pobožal bratca po licih, da je zajokal.

Pri ograji je stal razcapan deček. Ne vem, če mu je bilo šest let. Spretno je veržil s cigaretami skozi late za dragocen porcelan, kdovekje naropan. In prav blizu tega dečka, tam je bilo najmanj gruče, sem zagledal njo. Nepremično je zrla v nekega vojaka na strehi vagona. S prstom ga je kazala otroku v naročju. Ta je takisto iztegal droben prstek za materinim in jecal: »Ate-te.«

Nagovoril sem jo.

Njen obraz je bil vesel.

»Tako mu je podoben, poglejte, tistile na strehi, da ne morem strani. Kar poklicala bi ga. Kajne, Tonček?«

Otrok je mahljal z roko in spet jecljal: »Aa-tek.«

»Mati, sezite po teh rečeh,« sem ji pokazal ženo, ki je vlekla vrečo moke od vagona.

»Sem mislila, da je to tatvina, in si zato ne upam.«

»Za vas ni, sirote! Pravico imate!«

Hvaležno mi je prikimala, pa se spet zagledala v vojaka na vagonu.

S prijateljem sva se prerila skozi umazano, kričečo in vso zbegano množico ter šla proti Posavju.

Tam za Sv. Krištofom nekje so vojaki kurili in si grelji konzerve. Iz ognja so molela ožgana kopita pušk.

»To je že od vraga,« se je raztogotil moj tovariš in jezno gledal v ogenj.

Ali v istem trenutku je pridrevela mimo čreda konj, ki jih je kmetski fant zapodil z repišča.

Umeknila sva se.

»Sedaj mi je pa vse jasno,« sem začel. »Nič več me ne prepričaš s svojo jezo. Poglej, ali ne leži na vsem ljubljanskem polju, po vsej domovini zleknjena ubita zver, ki je požrla toliko krvi, popila toliko solz — in ti se jeziš, če vsi ti bedni in okrvavljeni stopajo osveteželjni k tej zveri in jo trgajo še mrtvo na kosce?«

Mimo naju je prišla stara, sključena ženica. Skozi strgano tenko krilo ji je pogledavalo golo koleno. Tiščala je pod pazduho vojaško plahto, v ruti, ki si jo je bila snela z glave, je imela zavezano moko.

»Le poglej, sodi in obsodi, če moreš.«

»Menda imaš prav.«

Drugo jutro sem dobil obvestilo, da so našli »njo« mrtvo sredi osirotelih otročičev. Oči da je imela široko razprte in v naročju prazno vojaško vrečo.

Skrivnostni romar.

Naj le za hip postojim na gorski gozdni poti
in se zamaknem v divno nočno prostranstvo:
mesečina . . . mesečina . . .
vsa divja pokrajina bajno žari,
še gore se v tem blestenju topijo;
zdi se, da poje
vsa valujoča srebrnina
tiho melodijo . . .
Kam si prisluhnilo, srce moje?
Ali čuj: spet ta šumeči prepad:
pojoča voda, ki me nenehoma spremlja
v preteče gorovje . . .